

Sultan Mahmud Sebilküttâbî – Kahire

cuttur. Kuzeybatı, güneybatı ve kuzeydoğu yönlerinde altı mermer sütuna oturan beş gözlü revaklar avluya açılır. Bunların ardından birer küçük kubbeyle örtülü, avluya açılan birer kapı ile birer penceresi bulunan ve duvarlarında dolap nişlerine yer verilen öğrenci hücreleri vardır. Hücreler birer küçük kubbeyle örtülürken revaklar köşelerde kubbe, diğer yerlerde düz ahşap örtüyle kapatılmıştır. Yirmi hücreye sahip medresenin doğu köşesindeki yuvarlak kemerli bir kapı ile on iki basamaklı merdivene, oradan da mutfak, banyo ve tuvaletler gibi ek birimleri ihtiva eden alt kattaki bölüme geçiş sağlanmaktadır.

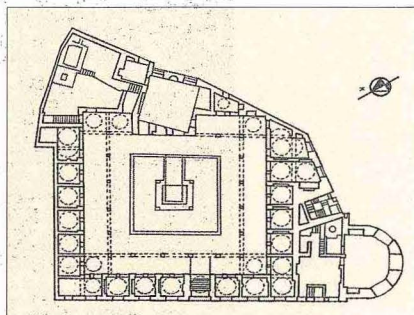
Kuzeybatıdaki kapıdan sebilhâneye bitişik dikdörtgen planlı odaya geçilmektedir. Sebilin altında ortadaki iki ayağa oturan kemerlerin taşıdığı ve altı kubbenin örttüğü bir sarnıç yer almakta, buraya sebilin doğu tarafındaki odadan bir merdivenle inilmektedir. Sebil dikdörtgen planlı bir odadan ibarettir. Dördüncü kenarı üç açıklıklı yarım daire şeklindedir. Zemini ve kuzeydoğu duvarının alt bölümü mermer kaplanmalıdır. Üst bölümü ise beyaz zemin üzerine mavi, yeşil ve kırmızı renkli vazodan çıkan çiçek, nar çiçeği, karanfil, lüle vb. bitkisel desenleri içeren çini levhalarla kaplanmıştır. Sebilin güneydoğu ve kuzeybatı kenarlarında da birer dikdörtgen niş vardır. Açıklıkların önünde birer mermer havuz mevcuttur. Ahşap tavanı değişik renklerde geometrik ve bitkisel süslemelidir.

Güneybatıdaki küttâbın giriş kapısının içinde, sağda bir büyük oda bulunurken

solda günümüzde tuvalet olarak kullanılan, ancak orijinalde dıştaki çeşmeye su temin eden mermer havuzun yer aldığı bir mekân mevcuttur. Holün karşısındaki merdivenle küttâba çıkarken ikinci katta solda dikdörtgen planlı bir oda vardır. Üçüncü katta ise sağdaki kapıdan küttâba bitişik düzgün bir plan göstermeyen dehlize ulaşılır. Sağında kareye yakın planlı bir oda ile tuvalete, karşısında kare planlı bir odaya ve solda küttâba açılan pencereye yer verilmiştir. Ahşap tabanı ve tavanı yenilenmiş olan küttâb sütunlara oturan beş yuvarlak kemerle dışarı açılmakta ve tavan altındaki yazı kuşağı orijinalliğini muhafaza etmektedir.

Sünnî İslâm inancının okutulması bakımından Eyyûbî ve Memlûk medreseleriyle paralellik gösteren Osmanlı dönemi Kahire medreselerinden Sultan Mahmud Medresesi plan ve mekân anlayışı açısından daha ziyade Anadolu'daki eğitim kurumlarıyla yakın benzerlik içerisindedir. Dört yönden revak ve hücrelerle kuşatılan avlulu planı sebebiyle Edirne II. Bayezid (893/1488), Tophane Kılıç Ali Paşa (988/1580), Sultan Ahmed (1609-1616), Nevşehir Damad İbrâhim Paşa (1726-1727) ve İstanbul Nuruosmaniye (1755) medreseleriyle benzeşmektedir. Diğer taraftan bitişikindeki sebilküttâb bir Memlûk yapı tipi olarak karşımıza çıkmasına rağmen yarım daire biçiminde dışarı taşıntı yapması sebebiyle başşehirdeki sebillerle benzerlik göstermektedir. Hatta Kahire'deki ilk yarım daire planlı sebilküttâb bu yapıdır. Bu sebeple daha sonra yapılan eserlere de öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı medeniyet ve kültürünün eyaletlere nasıl taşındığını gösteren çarpıcı bir örnek olarak Sultan Mahmud Medresesi ve Sebilküttâbî hâlâ ayakta ve yerli yabancı bir-

Sultan Mahmud Medresesi ve Sebilküttâbî'nin planı

çok kimsenin ziyaret ettiği mekânlardan biri olarak Kahire'nin mimari mirasında önemli bir yer tutmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıttâ'ü't-Tevfiküyye*, Kahire 1983-87, III, 90, 245; VI, 159, 180-181; M. van Berchem, *Materiaux pour un corpus inscripti-onum Arabicorum: Egypte*, Paris 1903, s. 445; Rebî Hâmid el-Halîfe, *Fünûnü'l-Kâhire fi'l-'ah-di'l-'Osmâni*, Kahire 1984, s. 43; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 303-305; a.m.f., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 382-383, 538-544; Mahmûd Hâmid el-Hüseynî, *el-Esbiletü'l-'Osmâniyye bi-medineti'l-Kâhire*, 1517-1798, Kahire 1988, s. 232-247; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo 1993, s. 149; Abdullah Atia Abdülhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler* (doktora tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 97, 103-105; A. Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (trc. Ali Berktaş), İstanbul 1995, s. 107; Ahmet Ali Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi* (doktora tezi, 1997), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 139-142, 286-292; M. Ebül-Amâyim, *Âşârü'l-Kâhireti'l-İslâmiyye fi'l-'aşri'l-'Osmâni* (nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 2003, s. 385-394.

AHMET ALİ BAYHAN

SULTAN MECİD GANİZÂDE

(1866-1937)

Azerbaycanlı eğitimci, yazar.

Şamahî'da doğdu. Ünlü Dede Güneş neslinden olan babası Hacı Murtazalı iyi eğitim görmüş bir tüccardı. Ganizâde ilk tahsilini Seyyid Azim Şirvânî'nin usûl-i cedîd okulunda, orta tahsilini 1878-1883 arasında Şamahî Rus-Tatar mektebinde, yüksek tahsilini 1883-1887 yıllarında Tiflis'te Aleksandrovski Muallimler Enstitüsü'nde tamamladı. Müslüman öğretmenlerin şehirlerdeki resmî okullarda çalışmalarını yavaş olduğundan bir köy okuluna tayin edilince okul arkadaşı Habibbey Mahmudbeyov'la birlikte Bakû'de ilk özel Rus-Müslüman Mektebi'ni açtı (1887-1891). Okulda Rusça'nın yanında Azerbaycan Türkçesi, Farsça, fen dersleri, din dersleri de önemli yer tutuyordu. Azerbaycan eğitim tarihinde bir dönüm noktası sayılan bu okulun kazandığı başarıyla çeşitli yerlerde benzerleri açıldı. Rus hükûmeti, bu tip resmî mektepler açarak müslümanları kontrol altına almaya karar verince mektep 1891'de Bakû şehir idaresi yönetimine alınıp iki ayrı okul haline getirildi. Ganizâde bunlardan birine müdür tayin edildi. 1893'te Gaspiralı İsmâil Bey'le birlikte Türkistan'a gitti ve Semerkant'ta İsmâil Bey'in açılmasına ön ayak olduğu usûl-i cedîd okulunda kısa bir süre öğretmenlik yaptı.

1896'da *Sovgat* adlı çocuk dergisiyle *Nubar* adlı aylık bir dergi ve *Çırağ* isminde bir gazete, 1897'de *Câm-ı Ma'rifet* adlı haftalık bir gazete çıkarmak istediysede Rus idaresinden izin alamadı. 1898-1905 yılları arasında Bakü'de İkinci Dereceli Âli İbtidâî Mektebi'nde müdürlük yaptıktan sonra Kafkasya'daki tek Rus öğretmen okulu olan Gori Muallimler Seminaryası'nın Azerbaycan Şubesi'nde (1905-1908), Bakü ve Dağıstan vilâyetleri mekteplerinde (1908-1917) eğitim müfettişliği yaptı. 1917'de Vilâyet Halk Mektepleri'nin müdürü oldu. Aynı yıl İslâm birliğini savunan İttihad Partisi'nden milletvekili oldu. Ağustos 1919'da meclis başkan yardımcılığına seçildi. Meclis görüşmelerinde İttihad Partisi ile Müsâvat Partisi arasındaki tartışmalarda önemli rol oynayan Ganizâde, Müsâvat Partisi'ne karşı tavır aldı. Sovyet döneminde Azerbaycan Halk Maarif Komiserliği'nde ders kitapları ve ders materyallerini hazırlayan şubenin müdürü (1920-1925), Bakü eğitim müdürlüğü müfettişi (1925-1929) olarak çalıştı, harp okulunda ve sanayi enstitüsünde ders verdi. 1923'te Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'nin sorumlu kâatibi tayin edildi. 1930'lu yıllarda Azerbaycan Devlet İlmî Tedkikat Enstitüsü'nde sözlük komisyonu üyeliğine seçilerek sözlüğün "K" harfini hazırladı. 1937'de rejim karşıtı olduğu gerekçesiyle tutuklanarak ölüme mahkûm edildi. Hakkında bir monografi yazan Heyrulla Memmedov kaynak vermeden onun 1942'de yetmiş altı yaşında öldüğünü belirtmektedir.

1905-1920'li yıllar arasında *Hayat*, *İrşâd*, *Debistân*, *Rehber*, *Maârif* ve *Medeniyet*, *Edebiyat Gazeti* gibi süreli yayınlarda Şeyda, Sûfî, S. Ganizâde imzalarıyla eğitim ve ahlâk gibi çeşitli konularda yazılar yazmış, 1921'de M. Mahmudbeyov ve Ali İskender Câferzâde ile birlikte *Maârif* adlı çocuk dergisini yayımlamıştır. Ayrıca Azerbaycan mekteplerinin Türkçe, Rusça ve Farsça gibi dil eğitimi konusunda büyük ihtiyaç duyduğu ilk modern dil bilgisi kitaplarını kaleme almış, okuma kitapları ve sözlükler yazmıştır. Defalarca basılan bu eserler uzun yıllar temel ders kitapları olarak kullanılmıştır.

Eserleri. 1. *Polneyşiy Samouçitel Tatarskogo Yazıka Kavkazskogo: Azerbaydjanskogo Nareçiya*. Eserin birinci ve ikinci bölümleri Türkçe olarak *İstilâh-ı Azerbaycan* (1890) adını da taşır. Kitabın birinci bölümünde fonetik, ikinci bölümünde morfoloji ve sentaks konuları işlenmiş-

Sultan
Mecid
Ganizâde

tir. Kitabın üçüncü bölümü *Lüget-i Rusi ve Türki* (1890, 1904 [genişletilmiş]), dördüncü kısmı *Rus Dilinin Dilmanca* (1894) adıyla basılmıştır. 2. *Samouçitel Russkogo Yazıka: Rus Dilinin Müellimi* (1896). Kitap Rusça öğrenmek isteyenler için kaleme alınmıştır. 3. *Elifbâ-yı Müteherriki* (1897). İlkokullarda kolay okumayı ve yazmayı öğretmek için Arap harfleri tek tek kartonlar üzerine yazılmış ve bunlar yan yana getirilerek kelimeler oluşturulmuştur. 4. *Kilid-i Edebiyyât* (1901, 1909). Ali İskender Câferzâde ile birlikte yazdıkları Farsça dil bilgisi ve okuma kitabıdır. 5. *Tülkü ve Çakçakbey* (1894, 1910). Çocuklar için yazdığı manzum mizahî masallardır. 6. *Mektûbât-ı Şeydâ Bey Şirvânî (Muallimler İftiharı, 1898; Gelinler Hamayili, 1900)*. Azerbaycan edebiyatının ilk realist romanlarından biri olan iki bölümlük bir eserdir. Müellifin *Allah Hovfu* (1906), *Gurban Bayramı yahud On Gün Riyazet* (1907) gibi eserleri modern Azerbaycan nesrinin gelişme seyrinde önemli yer tutar. Sovyet döneminde yazdığı XIX. *Esrin Ahir İllerinde Maarif ve Edebiyatta Dair Hatirelerim* adlı eseri Heyrulla Memmedov tarafından bulunarak *Sultan Mecid Genizade: Gelinler Hemayili* adlı kitap içinde neşredilmiştir (1986).

Ganizâde, yaptığı tercüme ve adaptasyonlarla modern Azerbaycan edebiyatı ve tiyatrosunun gelişmesine de hizmet etmiş, bazı tiyatro eserlerinin sahneye konulmasında rejisörlük yapmıştır. Bu eserleri arasında şunlar sayılabilir: Tolstoy'dan *Evvelimçi Şerabçı* (tebdil, 1894); A. F. Pogoski'den *Allah Divanı* (hikâye, 1896), *Nabekâr Konuşu* (hikâye, 1912); Myasnitsi'den *Horhor* (vodvil, 1908, 1910); V. A. Dyaçenko'dan *Gurbana Gurba*; G. Sandukyan'dan *Ahşam Sebri Heyir Olur* (komedi, iktibas, 1908, 1913); Ter Grigorov'dan *Dursuneli ve Ballıbadı* (komedi, 1910). 1891'de yazdığı, Rus sansürünün

basılmasına ve oynanmasına izin vermediği, konusu tarihten alınmış *Gönce Hanım* adlı komedisi kayıptır. Sovyet döneminde eserlerinin bir kısmı ilk defa Abbas Zamanov tarafından toplanarak *Sultanmecid Genizade: Seçilmiş Eserler* adıyla yayımlanmış (Bakü 1965, 2006); daha sonra Heyrulla Memmedov, *Sultan Mecid Genizade: Gelinler Hemayili*'ni (1986) ve M. M. Kâtipli – G. İ. Musayev de iki ciltlik *Seçilmiş Eserleri*'ni neşretmiştir (1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Abbas Zamanov, "Yazıcı, Müellim, Maarif Hâdimi", *Sabir Bu Gün*, Bakü 1985, s. 159-172; Heyrulla Memmedov, *Ekinçiden Molla Nesredin'e Geder*, Bakü 1987; "Sultan Mecid Genizâde", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Ankara 1993, I, 147-152; İsa Hebibbeyli, XX. *Esrin Euvelleri Azerbaycan Yazıcıları*, Bakü 2004, s. 8-12; İsmail Gaspıralı, "Ak Gül Destesi Yaki Edebiyat-ı Cedide Hademeleri [Sultan Mecid Genizade]", *Tercüman*, sy. 15, Kırım 17 Fevral 1906 / 7 Muharrem 1324; "Genizade Sultan Mecid Hacı Murtuzeliolu", *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensiklopediyası*, Bakü 2005, I, 149-150.

YAŞAR KARAYEV – YAVUZ AKPINAR

SULTAN MURAD KÜLLİYESİ

Üsküp'te

XV. yüzyılda inşa edilen külliye.

Üsküp'te şehir merkezine hâkim bir tepede yer alan külliye camii, medrese, mektep ve imaret yapılarından meydana gelir. Beyhan Sultan Türbesi ve Dağıstanlı Ali Paşa aile türbeleriyle saat kulesi zamanla külliye yapıları içine dahil olmuştur. Vakfiyesi tesbit edilemediğinden külliyyeye ait başka yapıların bulunup bulunmadığı hakkında kesin bilgi yoktur. Camii, türbeler, saat kulesi ve camii haziresindeki bazı mezar taşları günümüze ulaşmıştır. 1932 yılına kadar faal olan medresenin, 1960'lı yıllara ait fotoğraflarında yapıların camii avlusunun güneybatı köşesinde kümelendiği görülmektedir. Zamanımıza ulaşmayan imaretin medresenin yanında bulunduğu tahmin edilmektedir (Kumbaradži-Bogoević, *Osmanliski*, s. 16).

Camii. Halk arasında ve arşiv kayıtlarında Hünkâr Camii, Câmî-i Kebir, Câmî-i Atık ve saat kulesine yakınlığı sebebiyle Saat Camii olarak da adlandırılır. Caminin giriş kısmında bulunan üç onarım kitabesinde gerek inşa tarihi gerekse geçirdiği onarımlar hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Celf sülûs hattıyla yazılmış üç satırlık Arapça kitâbede caminin 840'ta (1436-37)